

MAKTABGACHA TA'LIMDA ERTAKTERAPIYA TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Muxiddinova Dilfuza Sherdor qizi

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning
malakasini oshirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18037594>

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ertakterapiya texnologiyasidan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritilgan. Ertaklarning tarbiyaviy, psixologik va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinib, ular orqali bolalarda ijobiy his-tuyg'ularni shakllantirish, axloqiy fazilatlarni rivojlantirish imkoniyatlari ko'rsatib o'tilgan.*

***Kalit so'zlar:** ertakterapiya, maktabgacha ta'lim, psixologik rivojlanish, tarbiyaviy texnologiyalar, emotsional holat, ertaklar, bolalar tarbiyasi, pedagogik metodika.*

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimi oldida bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning ijodiy salohiyatini ochish, emotsional va ijtimoiy jihatdan barqaror shaxs sifatida shakllantirish vazifasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orasida **ertakterapiya** – ya'ni ertak orqali ta'lim-tarbiya berish texnologiyasi – bolalarning shaxsiy tajribasi, his-tuyg'usi va xayol dunyosi bilan ishlashga imkon beruvchi samarali usul sifatida e'tirof etilmoqda. Ertakterapiya usullaridan foydalanish bolalarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishni to'g'rilash imkonini beradi va shu bilan oilada bolaning aqliy va shaxsiy o'sishiga yordam beradigan qulay shart-sharoitlarni yaratadi. Bizning tajribamiz shuni ko'rsatdiki, bolalar tomonidan ertaklarni tahlil qilish va kompozitsiyalash orqali psixodiagnostika amaliyotida foydalanish maqsadga muvofiq bo'lgan ma'lumotlarni olish mumkin. Ertakterapiyasi qiymat darajasida ishlashni o'z ichiga oladi. Bu oddiy va chuqur haqiqatlarni eslab qolish va ularni qayta kashf qilish imkonini beradigan ertakga aylanadi. Bu sizning qalbingizni yaxshilik bilan to'ldirishga imkon beradigan, yovuzlik va betartiblikka qarshi turish uchun resurs yaratishga imkon beradigan ertakga aylanadi. Ertakterapiyasi shunchaki yo'nalish emas, balki turli madaniyatlarning psixologiya, pedagogika, psixoterapiya va falsafaning ko'plab yutuqlarining sintezidir. Ertakterapiyasi bolalarning kashfiyotlari va tushunchalari bilan boyitilgan jonli, ijodiy jarayondir. Bolaning ongida ertak so'zi yashaydi. Bolaning yuragi hayoliy tasvirni yaratadigan so'zlarni tinglaganda yoki talaffuz qilganda urib ketadi. Har xil ertakterapiya mashg'ulotlari jarayonida tinglovchilar juda ko'p bilimlarga ega bo'ladilar: vaqt va makon, insonning tabiat bilan, ob'ektiv dunyo bilan bog'liqligi haqidagi dastlabki g'oyalar; Ertak tufayli bola dunyoni nafaqat aqli, balki qalbi bilan ham bilib oladi. Bu jarayonda u nafaqat o'rganadi, balki atrofdagi dunyoning voqea va hodisalariga munosabat bildiradi, yaxshilik va yomonlikka o'z munosabatini bildiradi, shuning uchun shaxsiyatni tuzatish sodir bo'ladi, hissiy va xulq-atvor reaksiyalari kengayadi. Adolat va adolatsizlik haqidagi ilk fikrlar ertakdan olingan. Ertaklar bolaga birinchi marta jasorat va chidamlilikni his qilish imkonini beradi. Ertakterapiyasi jarayoni bolaga u qabul qilishi yoki rad etishi mumkin bo'lgan muqobil tushunchani beradi. Bu shaxsni integratsiyalash, ijodiy qobiliyatlarni

rivojlantirish, ongni kengaytirish va tashqi dunyo bilan o'zaro munosabatlarni yaxshilash usulidir.

Bugungi kunda ertaklar bilan ishlashning noan'anaviy yo'nalishlari faol rivojlanmoqda. Noan'anaviy - bu nafaqat mazmunni g'ayrioddiy tarzda idrok etish, balki hikoyaning borishini ijodiy o'zgartirishni ham anglatadi. Bola uchun g'ayrioddiy bo'lgan ertak vaziyatlari va harakatlarda yuzaga keladigan reaksiyalarning butun spektrini oldindan aytib bo'lmaydi. Muayyan vaziyatni keltirib chiqaradigan barcha sabablarni ta'riflash ham mumkin emas. Shuning uchun faqat hayotiy va kasbiy tajriba va sezgi ertakterapiya jarayonini tashkil etishga imkon beradi. Biroq, siz asosiy prinsipga rioya qilishingiz kerak - bahslashmang, ishontirmang, bosim o'tkazmang va bolani ertak tinglashga majburlamang.

Psixoterapiya, ularning fikricha, sof tibbiyot sohasi. Biroq, ular psixologlar hech kimni "davolayotgan" da'vo qilmasliklarini tushunishmaydi. Va psixoterapevtik usullar (ayyorlik bilan ularni psixokorreksiya deb ataydi) psixopatologiyalar bilan ishlash uchun emas, balki ko'pincha rivojlanish maqsadlarida qo'llaniladi. Shuning uchun psixologlar tomonidan psixoterapevtik usullardan foydalanishni qandaydir tarzda oqlash va tushuntirish uchun so'nggi yillarda ular psixoterapiyaning psixologik modeli haqida ko'proq gapirmoqdalar. Biroq, hatto bunday modeldan foydalanish maktablarda hali tan olinmagan. Garchi ertakterapiyani ham klinik psixoterapevtik usul deb atash mumkin emas. Qanday bo'lmasin, B.D.Karvasarskiy muharriri ostida nashr etilgan obro'li va jiddiy "Psixoterapevtik entsiklopediya" da men ertakterapiya haqida hech qanday eslatma topa olmadim. Xo'sh, bu hali ham psixologik usulmi? Ha va yo'q. Chunki ertaklardan shifokorlar, psixologlar, pedagoglar foydalanadi va har bir mutaxassis o'zining kasbiy muammolarini hal etishda yordam beradigan manbani ertakdan topadi. Ushbu sohadagi eng nufuzli psixologlardan biri T.D.Zinkevich-Evstigneeva ertakterapiyasini ruhning ma'naviy yo'li va insonning ijtimoiy realizatsiyasi haqidagi bilimlarni yetkazish usullari to'plami sifatida, izchil ta'lim tizimi sifatida belgilaydi, insonning ruhiy tabiati bilan bog'laydi.

O'z tushunchasini ochib, u ertakterapiyasi ham "ruhda yashovchi va hozirda psixoterapevtik bo'lgan bilimlarni kashf etish", ham "ma'no izlash, dunyo va undagi munosabatlar tizimi haqidagi bilimlarni ochish jarayoni" deb yozadi va "ertak voqealari va real hayotdagi xatti-harakatlar o'rtasidagi bog'liqlikni shakllantirish jarayoni", "muammoli vaziyatlarni ob'ektivlashtirish jarayoni", "resurslarni faollashtirish jarayoni, shaxsning salohiyati" va "ekologik ta'lim va bola tarbiyasi jarayoni", "atrof-muhit bilan terapiya, shaxsning potentsial qismlari paydo bo'lishi mumkin bo'lgan, amalga oshmagan narsa, orzu ro'yobga chiqishi mumkin bo'lgan maxsus ertak muhiti" va "atrof-muhit bilan davolash" har bir mijozning o'ziga xos ertaklarini tanlash, albatta, bu jihatlarning barchasini ertakterapiya asari mazmunida ajratib ko'rsatish mumkin. Biroq, ertakterapiyaning bu ta'rifi tabiatan ancha funksionaldir va usulning mohiyatini soyada qoldiradi.

Boshqariladigan va maqsadli axloqiy rivojlanish va tuzatishning mumkin bo'lgan usullaridan biri bu ertak bo'lib, unda qurilishning tashqi soddaligi ortida chuqur ramziy ma'no mavjud. P. I. Yanichevning so'zlariga ko'ra: "Ertaklar bolaning holatidan kattalarga o'tishning psixologik mexanizmlarini o'z ichiga oladi". Ertak- tarbiyalaydi, ogohlantiradi, o'rgatadi, harakatga undaydi va hatto davolaydi. Boshqacha aytganda, ertakning salohiyati uning badiiy-majoziy ahamiyatiga qaraganda ancha boydir. Ertak shaxsni shakllantirishning eng muhim axloqiy-pedagogik vositalaridan biridir.

A.S. Pushkin ertak haqida shunday yozgan edi: "Ertak yolg'ondir, lekin unda ishora, yaxshi odamlar uchun saboq bor. Yaxshi va yovuz qahramonlar ertaklar olamida yashaydilar,

bir-birlari bilan muloqot qilishadi, lekin ular bolaga aytmaydilar - men qilgandek qil yoki aksincha, buni qilma. Bola hissiy jihatdan sevimli qahramonlari bilan til topishadi, yaxshilik va yomonlik nima ekanligini ko‘radi va tushuna boshlaydi. Shunday qilib, ertak bolaning ongsizligiga ta’sir qiladi va u xohlaydimi yoki yo‘qmi, unga olijanob tuyg‘ularni tanlashga o‘rgatadi”.

Ertak terapevti A.V.Gnezdilov ertakterapiyaning predmeti sifatida “Bolaning ichki dunyosini tarbiyalash, uning qalbini rivojlantirish, voqealardan xabardorlik darajasini oshirish, hayot qonuniyatlari va ijodiy kuchning ijtimoiy namoyon bo‘lish yo‘llari to‘g‘risida bilimlarni egallash jarayonini belgilaydi”. Bundan tashqari, u ertakterapiya ham o‘smir va kattalarga uyg‘un dunyoqarashni “eslab qolish va qaytarish jarayoni” ekanligini ta’kidlaydi.

Taniqli mutaxassislarning fikrlarini rad etmasdan, men ushbu atamaning o‘z talqinini ifoda etishga biroz boshqacha yondashaman. Lekin birinchi navbatda sizga kichkina bola o‘ylab topgan qisqa ertakni aytib berishni lozim topdik. Bir kuni quyon tulkidan so‘radi: “Nega bunchalik ayyor va yovuz bo‘lib, biz quyonlarni tutib yuribsan? Biz kabi mehribon, qo‘rqoq va vazmin bo‘lsangchi”. Tulki o‘yladi va mehribon, qo‘rqoq va jim bo‘lishga harakat qildi. Shu tariqa uning quloqlari o‘rishni boshladi. Kichkina bola shunday qilib – oddiy va majoziy ma’noda - har kim o‘zi bo‘lishi kerakligini aytdi. Ertakterapiyasi - amaliy psixologiyaning yo‘nalishi bo‘lib, u ertaklarning metaforik resurslaridan foydalangan holda, odamlarning o‘zini o‘zi anglashini rivojlantirishga va bir-biri bilan o‘zaro munosabatlarning maxsus darajalarini qurishga imkon beradi, bu ularning sub’ektivligini shakllantirish uchun sharoit yaratadi. Bu mutlaqo aniq eshitilmasligi mumkin. Ertakterapiyada psixologik ta’sirning asosiy vositasi har qanday ertakning o‘zagi sifatida metaforadir. Bolalar va kattalar bilan ishlashda ertak terapevtik usullarining samaradorligini belgilovchi metaforaning chuqurligi va aniqligidir. Shu bilan birga, bizningcha, ertakterapiyani, birinchi navbatda, psixologik usul sifatida ko‘rib chiqish juda qonuniydir, chunki bu usul yordamida eng muhim maqsadlarga erishiladi (o‘z-o‘zini anglashni rivojlantirish va yuqori darajadagi o‘zaro ta’sirni shakllantirish) psixologik xususiyatga ega. Biroq, savol tug‘iladi: bularni ertakterapiyaning eng muhim maqsadlari deb hisoblash uchun biron bir sabab bormi? ikkinchisi: nima uchun ertakterapiya maktabgacha ta’lim tashkiloti psixologi ishidagi eng muhim vositalardan biriga aylanishi mumkin?

Birinchiidan, ertak har doim, barcha avlodlarda o‘z tinglovchisi yoki o‘quvchisini (odatda bolani) o‘zi bilan uchrashish vositasi bo‘lib xizmat qilgan, chunki ertak asosidagi metafora nafaqat haqiqiy dunyoning “sehrli ko‘zgusi” sifatida harakat qilgan, lekin, birinchi navbatda, - o‘zining, yashirin, hali amalga oshirilmagan ichki dunyosidir.

Ikkinchiidan, ertakterapiyaning barcha individual funktsiyalari (va nafaqat ertakterapiya, balki boshqa psixologik usullar ham) oxir-oqibatda bitta maqsadga qaratilgan - insonning uning uchun eng maqbul va tabiiy ravishda rivojlanishiga yordam berish, uning qobiliyatlari. Va bunday rivojlanishning asosiy sharti o‘z-o‘zini anglash darajasini oshirishdir - siz o‘zingizda nimani va qanday rivojlantirish haqida tasavvurga ega bo‘lishingiz kerak.

Uchinchiidan, ertakterapiyaning insonning o‘z-o‘zini anglashini rivojlantirishga qaratilganligi, ertaklarning mohiyati bilan belgilanadi, ham o‘zi bilan, ham boshqalar bilan aloqada bo‘lishni ta’minlaydi. Insonning ijtimoiy tabiati uning odamlar bilan o‘zaro munosabatlari tizimidan iborat. Ertakdagi metafora o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lganligi sababli, odamlar o‘rtasida o‘zaro tushunishni shakllantirish usuli bo‘lib chiqadi.

To‘rtinchiidan, hozirgi vaqtda amaliy ta’lim psixologiyasining eng muhim vazifalaridan biri bolalarning tabiiy aqliy rivojlanishi uchun maqbul sharoitlarni yaratish deb qaralayotganligi

sababli, bolaning ijtimoiy o'zaro ta'sirining ahamiyatini esga olish kerak. Bu shuni anglatadiki, ta'lim muhiti sub'ektlari o'rtasida samarali hamkorlikni o'rnatishda - psixolog tashkilotda ishlashi kerak bo'lgan narsa - ertakterapiya bebaho yordam berishi mumkin.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida ertakterapiyasini qo'llashning nafaqat qonuniyligini, balki zarurligini ham oqlashga imkon beradigan boshqa fikrlar ham mavjud. Psixologiyadagi zamonaviy ilmiy kontsepsiyalar insonning sub'ektivligining turli darajadagi o'zaro ta'siriga tobora ko'proq e'tibor berib, buni inson hayotining asosiy sharti deb hisoblamogda.

Pedagogik jarayonda sub'ekt va sub'ektning o'zaro ta'siri ayniqsa muhim rol o'ynaydi, chunki aynan ta'lim muhitida o'qituvchidan sub'ekt va sub'ekt munosabatlariga asoslangan o'zaro ta'sirni tashkil qilish uchun alohida harakatlarni talab qiladigan aniq vaziyat yuzaga keladi. Pedagog va tarbiyachilar o'rtasidagi sub'ekt-sub'ekt munosabatlarining qurilishi pedagogik ish samaradorligini belgilaydi va ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarining sub'ektivligini rivojlantirishga yordam berishi mumkin. Shu sababli, yagona rivojlanayotgan tizim doirasida pedagoglar va tarbiyalanuvchilar o'rtasida ko'p sub'ektiv o'zaro ta'sirni yaratish yo'llarini topish juda muhimdir. Zamonaviy tadqiqotlarga xos bo'lgan tadqiqotda pedagoglar va talabalar o'rtasidagi qarama-qarshilik ikkalasining rivojlanishi o'quv jarayonida sodir bo'lishini (yoki sodir bo'lmasligini) tushunishga to'sqinlik qiladi. Muallifning ertak terapevtik texnologiyalari ishlab chiqilgan amaliy psixolog faoliyatiga ko'p sub'ektiv yondashuv bizga "psixolog-tinglovchi" jamoasini yagona rivojlanayotgan tizim sifatida ko'rib chiqishga va uni rivojlantirishga yordam beradigan vositalarni ochib berishga imkon beradi. Tizimi va ushbu tizimga kiruvchi barcha sub'ektlarni rivojlantirish, xususan, ularning o'z-o'zini anglashini rivojlantirish. Psixologik-pedagogik amaliyot, o'z navbatida, o'quvchilar va o'qituvchilarning rivojlanishi, ularning o'z-o'zini rivojlantirish sub'ektlari sifatida shakllanishining asosiy sharti sifatida o'z-o'zini anglash darajasini oshirishga qaratilgan adekvat usullar, uslublar, texnologiyalarni ishlab chiqishni shoshilinch ravishda talab qiladi. Fanning zamonaviy rivojlanish darajasiga mos keladigan psixologik texnologiyalarni izlashda asosiy e'tibor sub'ekt tomonidan o'z-o'zini o'zgartirish maqsadida o'zgartirilishi mumkin bo'lgan ichki dunyo mazmuni bilan chambarchas bog'liq bo'lgan materiallarga ustunlik berishga qaratilgan. Dunyoga va o'ziga qarashni o'zgartirish imkoniyati ertak metaforasi yordamida aniq ta'minlanadi.

Psixologik-pedagogik amaliyotda metaforizatsiya usullarini qo'llash uchun sifat jihatidan yangi tasavvur vositalaridan (imago - tasvir, tasvirdan) foydalanish kerak - maxsus yaratilgan psixologik ertak. Shu bilan birga, o'quvchilarning ham, o'qituvchilarning ham o'z-o'zini anglashini rivojlantirishga qaratilgan ishlarda ertak terapevtik texnologiyalardan foydalanish kerak. Demak, ertakterapiyasini yuqorida tavsiflangan tarzda tushunadigan bo'lsak, nega yaqin atrofda "ertak", "mavzu", "o'z-o'zini anglash", "ta'lim muhiti" kabi tushunchalar paydo bo'lishi aniq bo'ladi. Ertakterapiya pedagogik psixologning ish faoliyatida munosib vositadir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmedova Z. Bolangiz nimaga gapirmayapti. T.:Taraqqiyot/2023.- 178 b
2. Ahmedova Z. Bolangiz nimaga giperaktiv, Amaliy qo'llanma.:T.Ilm nuri/2019.- 245 b
3. Ahmedova Z. Ertak-terapiya. Uslubiy qo'llanma. T.:2018.- 112 b
4. Мухиддинова Дилфуза Шердор кизи МНОГОГРАННАЯ РОЛЬ ВОСПИТАТЕЛЬНИЦЫ В СИСТЕМЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ // "Экономика и социум " Moskva. Xalqaro jurnal. №9(136)2025 yil. 60-66 betlar

5. Muxiddinova Dilfuza Sherdor qizi. MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDAGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING TASNIFI/ "Zamonaviy ta'lim va ma'naviy-axloqiy tarbiyaning dolzarb masalalari" mavzusidagi xalqaro miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiyasi. Volume 1, Issue 871, Pages 764-767 betlar, Nizomiy nomidagi TDPU.2024
6. Ro'za Isakjanova, Dilfuza Muhiddinova MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDAGI INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING TASNIFI//Инновационные исследования в науке.Xalqaro jurnal.2022..№1 51-55 betlar
7. Urmonova T.I. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish va ijodiy fikrlash layoqatlarini shakllantirishda interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish // "Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda ahloqiy-estetik tarbiyani rivojlantirishning ustivor yo'nalishlari" xalqaro ilmiy anjumani.Namangan. 2024 yil 28-29 may. 130-132 betlar
8. Urmonova T.I. Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida.// Мугаллим хам узлуксиз билимлендириў Илмий методологық журнал. 2025 йил № 2 \3